

УДК 338.48

Ворошилова Г.О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу

Київського національного університету культури і мистецтв

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ПОСЛУГ

THE CONCEPTUAL BACKGROUND OF THE GLOBALIZATION RESEARCH AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE WORLD MARKET OF SERVICES

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються актуальні проблеми глобалізації та її вплив на розвиток світового ринку послуг. Автором проведено комплексний аналіз світових тенденцій розвитку світового ринку послуг в умовах глобалізації, транснаціоналізації та регіоналізації. Досліджено наявні підходи відомих економістів до визначення глобалізації, запропоноване обґрунтування відносно використання терміна «глокалізація» під час дослідження світового ринку послуг.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, світовий ринок послуг, туризм, регіоналізація, транснаціоналізація.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются актуальные проблемы глобализации и ее влияние на развитие мирового рынка услуг. Автором проведен комплексный анализ мировых тенденций развития мирового рынка услуг в условиях глобализации, транснационализации и регионализации. Исследованы существующие подходы известных экономистов к отпределению глобализации, предложено обоснование использования термина «глокализация» при исследовании мирового рынка услуг.

Ключевые слова: глобализация, глокализация, мировой рынок услуг, туризм, регионализация, транснационализация.

ANNOTATION

The issues of globalization and its impact to the global market of services are examined in the article. The author has conducted the complex analysis of global trends in the world market of services with the context of globalization, transnationalization and regionalization. The exist approaches of the well-known economists according to the interpretation of the term of «globalization» have been revealed; the justification of using the term of «glocalization» in the global market of services research has been suggested.

Keywords: globalization, glocalization, global market of services, tourism, regionalization, transnationalization.

Постановка проблеми. Формування світового ринку послуг на сучасному етапі характеризується глобалізацією, яка є якісно новим етапом відкритості та взаємозалежності національних економік, посиленням інтернаціоналізації господарського життя на основі лібералізації міжнародного обміну. Вплив глобалізації на розвиток світового ринку послуг є багатобічним і здійснюється багатьма шляхами і напрямками. Глобалізаційний процес веде до створення інтегрованого світового господарства на базі відкритих національних економік, вільних глобальних ринків товарів, послуг, факторів виробництва та фінансів. Головними суб'єктами процесу глобалізації, що створюють його інституційну систему, виступають держави, міжнародні та регіональні організації, транснаціональні корпорації та банки,

міжнародні фінансові ринки. Держава як система економічного управління та регулювання відіграє важливу роль у розвитку та укріпленні національних господарств на їх шляху до відкритості і взаємозалежності [1, с. 41].

Зараз у зв'язку із масштабним розвитком глобалізації та транснаціоналізації зростає роль дослідження цих процесів, а також їх впливу на різні галузі економіки. Такі дослідження є вкрай важливими та актуальними, особливо під час розроблення більш ефективної політики певної держави світу за забезпечення макроекономічних пропорцій, стабільного темпу і збалансованості розвитку щодо тієї чи іншої галузі економіки. Держава може розробляти регулятивні механізми функціонування ринку послуг з позиції регіоналізації, визначати межі, в рамках яких ринок послуг самоорганізовується, а також відстоювати інтереси національних виробників ринку послуг шляхом їх лобювання на світовому ринку послуг.

Цей факт викликає значний професійний інтерес вчених щодо дослідження важелів впливу глобалізаційних та транснаціоналізаційних процесів на розвиток світового ринку послуг, адже це може сприяти формуванню конкурентоздатного ринку окремих країн та регіонів в умовах регіоналізації. Саме тому ми зосередимо увагу на аналізі концептуальних засад дослідження глобалізації та її впливу на розвиток світового ринку послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням глобалізації та регіоналізації приділяється достатня увага з боку широкого кола українських дослідників – представників різних наукових шкіл і напрямів. Серед численних наукових студій заслуговують на увагу праці О. Білоруса, В. Ключка, Є. Маруняк, С. Соколенка, В. Шейка [2]. Проте, на думку автора статті, питання дослідження сучасних тенденцій щодо впливу глобалізації, транснаціоналізації та регіоналізації на розвиток світового ринку послуг залишаються недостатньо розкритими та потребують подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження глобалізації та її впливу на розвиток світового ринку

послуг ускладнюється відсутністю єдиного трактування щодо визначення поняття «глобалізація», а також доцільністю використання в цьому контексті терміна «глокалізація». Актуальність дослідження визначається тим, що результати можуть слугувати підґрунтям для побудови ефективних систем регулювання світового ринку послуг в сучасних умовах глобалізації, регіоналізації та транснаціоналізації. Саме цим визначаються актуальність статті, її мета та завдання.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей сучасних аспектів глобалізації та її впливу на розвиток світового ринку послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У час глобалізаційних процесів, динамічних подій та тенденцій, які дуже швидко змінюються на світових ринках, питання дослідження впливу глобалізму на наявні галузі економіки є особливо актуальними. Для більш детального розгляду феномена «глобалізм» проаналізуємо наявні ключові підходи до його трактування.

У сучасній науковій літературі намітилося декілька ключових підходів. У першому підході глобалізація постає як процес зміцнення торговельних та культурних зв'язків між найвіддаленішими куточками планети. Другий визначає її як процес поширення по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя та поведінки. З позицій третього підходу глобалізацію тлумачать як виникнення спільних для світового співтовариства проблем (економічних, політичних, військових). Четвертий підхід визначає її як процес зростання вселюдських інтересів у всіх сферах людського буття, породжуваних поглибленням взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів. Це дає можливість характеризувати її як загальноцивілізаційний процес.

Вперше у традиційному для нашого часу значенні термін «глобалізація» було вжито Т. Левіттом у 1983 році, який підкреслив цим словом соціально-економічний бік проблеми – появу феномена злиття ринків окремих продуктів, які виробляють великі багатонаціональні корпорації. Нині можна виділити такі тенденції у розумінні природи розвитку цього явища:

1) процес глобалізації – це передусім тенденція до гомогенізації світу, життя за єдиним принципом, прихильність до єдиних цінностей, дотримання єдиних норм і звичаїв поведінки;

2) глобалізація постає нині як процес визнання зростаючої взаємозалежності, головним наслідком якого є підрив, руйнування наднаціонального, державного суверенітету під натиском дій глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних компаній;

3) глобалізація виявляє себе як сукупність процесів та структур, що співвідносяться з явищами взаємозалежності, взаємопроникнення та взаємообумовленості в планетарних рамках, результатом чого є формування цінностей буття людства [3, с. 84].

Л. Клайн визначає глобалізацію як рух товарів, послуг, фінансового капіталу між країнами і секторами економіки, рух людей між країнами з метою виконання економічних функцій, валютних операцій, а також рух інтелектуальної продукції між дослідними і навчальними центрами [4].

М. Делягін бачить в глобалізації «процес стрімкого формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору на базі нових, переважно комп'ютерних технологій». У цьому, як стверджує дослідник, полягає відмінність глобалізації від інтеграції, «вищим рівнем якої вона є» [5].

Іншим поширеним визначенням глобалізації є ототожнення її з вищою стадією інтернаціоналізації. Під нею розуміють сукупність таких процесів і явищ, як, зокрема, трансграничні потоки товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і переміщення людей між країнами, перевага орієнтації на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні й інших транзакціях (на рівні фірм), територіальна й інституціональна інтеграція ринків. Переважно це стосується потоків капіталу й інформації [6, с. 3].

Глобалізацією також називають тісний взаємозв'язок у світі, а саме рух інформації, капіталу, товарів та людей через державні кордони у дедалі швидшому темпі та обсязі, взаємопроникнення культур, способів життя, залежність усіх країн світу від глобальних проблем. Тому суть процесу глобалізації світової економіки полягає у стрімкому зростанні обсягів і різноманітності світових зв'язків, поширенні процесів, практик і структур від національного простору до глобальних масштабів, у результаті чого посилюється економічна взаємозалежність країн світу, а також формується відносно цілісна економічна система, що практично охоплює територію всієї планети і диктує власні правила гри національним господарствам [7].

Т. Левітт визначав глобалізацію як феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються транснаціональними компаніями. Нині більшість фахівців погоджується, що глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростання взаємозв'язку та взаємозалежності національних економік, національних політичних та соціальних систем, національних культур, а також взаємодія людини та довкілля [8, с. 30].

В економічній енциклопедії йдеться про те, що глобалізація є категорією, що відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів, а з 60-х років XX століття набуває форм постійного й неухильного зростання міжнародного переплетіння національних економік. Глобалізація є продовженням міжнародного розподілу праці й одночасно процесом поетапного формування цілісного та взаємозалежного всесвітнього господарства, окремі ланки якого органічно поєднані фінан-

сово-економічними, виробничо-технічними, інформаційними та іншими зв'язками, значно більше всебічними, численними, глибокими, ніж на попередніх етапах. Глобалізація є найвищою стадією інтернаціоналізації всіх чинників виробництва та, охоплюючи всі національні економіки, поступово формує цілісну економічну систему світу [9, с. 264].

Сукупність численних суджень і поглядів на процеси глобалізації умовно можна поділити на два напрями. Прихильники першого з них намагаються виразити суть глобалізації через опис і подальше дослідження об'єктивних процесів насамперед в економічній сфері, що реально відбуваються в сучасному світі і радикально змінюють весь повсякденний спосіб життя сучасного людства. Відповідно до цього представники вказаного напрямку прагнуть розглядати дії кожної національної держави у відповідь на об'єктивні виклики глобалізації. Прихильники другого напрямку, навпаки, виходячи із власного суб'єктивного тлумачення суті процесів глобалізації, намагаються вивести нову ідеологію світового домінування (однієї країни, вузької групи країн, прихильників одного способу життя) та пропонують національним державам відповідне поведіння та відповідний алгоритм їх існування в контексті розвитку глобалізації [10, с. 129].

Аналізуючи наукові праці, у яких досліджуються процеси глобалізації, можна відзначити, що стосовно поставлених питань існують різні думки.

У. Бек, В. Кувалдін, М. Руткевич, О. Чумаков, В. Толстих сьогоднішній етап глобалізації розглядають як унікальне явище, притаманне світу кінця XX – початку XIX століть. С. Кримський, Ю. Павленко, К. Кантор вважають, що глобалізація розпочалася значно раніше, а її початок пов'язують з Великими географічними відкриттями [2]. В. Кувалдін початком глобалізації вважає інформаційну революцію, насамперед винайдення комп'ютера та Інтернету [11, с. 3–5].

Отже, можна визначити, що, досліджуючи динаміку глобалізації, науковці зосереджують увагу на кількох обставинах:

– кожний з етапів її розвитку був безпосередньо зумовлений технологічними досягненнями і поступальною зміною домінуючих соціальних укладів; не менш важливо те, що усі ці нововведення реально впливали на динаміку світогосподарства лише в тому разі, якщо вони були затребувані суспільством;

– процеси глобалізації чітко спрямовані від «центру», тобто від регіону світу, що найбільш динамічно розвивається, до його «периферії».

Ю. Макогон підкреслює, що однією із особливостей сучасного етапу глобалізації є те, що вона формується і виявляється шляхом розвитку різних форм економічної організації у планетарних масштабах, що веде до підвищення технологічної взаємозалежності, об'єднання та уніфікації ринків, методів виробництва й орга-

нізації фірм, сприяє динамічному зростанню торгівлі і переливанню капіталу між окремими країнами та регіонами [12, с. 313].

Розвиток світового ринку послуг в умовах глобалізації є результатом суперечливої взаємодії глобалізації та регіоналізації, переплетінням глобальних та локальних процесів сучасного етапу еволюції світового господарства.

Результатом глобалізації процесів розвитку світового ринку послуг виступає трансформація світового економічного порядку, зокрема модифікація просторової та суб'єктної структури економіки та взаємозв'язків між її елементами. Вплив глобалізації на регіональний розвиток виявляється у перетворенні національних регіонів на самостійних гравців світогосподарської системи та активних учасників глобальних конкурентних відносин. Крім того, глобалізація кардинально змінює пріоритети в системі конкурентних переваг регіону, а саме вона позбавляє регіони традиційних переваг, оскільки локальні ресурси набувають глобального характеру. Низька вартість праці, забезпеченість природними ресурсами, місткий внутрішній ринок – все це набуло назви «прозорі ресурси», які вільно використовуються транснаціональними компаніями. Причому прагнення отримати доступ до цих ресурсів виступає основним мотивом діяльності ТНК та, відповідно, однією з рушійних сил глобалізації. Таку тенденцію можна охарактеризувати як глобалізацію локальних ресурсів. Забезпеченість регіону корисними копалинами або наявність надлишкової робочої сили більше не є конкурентною перевагою в умовах, коли ці ресурси можна безперешкодно придбати на глобальних ринках. Місткий внутрішній ринок також не гарантує стабільності конкурентної позиції регіону, оскільки, по-перше, сьогодні транспортні витрати складають незначну частку собівартості продукції, а по-друге, споживачі обирають товар, звертаючи увагу перш за все на якість, марку товару, а не його національну приналежність [13].

Глобалізація не лише мінімізує значення традиційних регіональних конкурентних переваг, але й нівелює роль відстані як захисного бар'єру у конкурентних процесах. Розвиток інформаційно-комунікаційних систем, мережевих фірм, електронної комерції зняли «захист відстанню» від конкуренції та привели до виникнення принципово нових видів конкурентної боротьби за територію. Якщо раніше захоплення земель відбувалось в ході загарбницьких війн, то в сучасному світі воно набуває нової форми – економічної експансії. Чітко простежується тенденція стратифікації територій на регіони, що є управлінськими центрами, та регіони, що є виробничими базами. Так, в регіонах з інтелектуальною спеціалізацією концентруються центри прийняття рішень потужних транснаціональних та глобальних компаній, які й залучають до виробничого процесу інші ресурсномісткі регіони. Як правило, прибутки, отримані в регіонах зі спе-

ціалізацією більш низького типу, перетікають до регіонів зосередження штаб-квартир ТНК. Також формою використання ресурсів інших регіонів є залучення високоосвічених працівників. Причому сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дає змогу виконувати замовлення іноземних працевластачів, не змінюючи місця проживання [14].

Наслідком ліквідації захисної функції бар'єра відстані виступає також підвищення рівня відкритості регіональної економіки. Тобто економічні позиції навіть відносно закритих територій залежать від ситуації в інших країнах та регіонах (взаємозалежність трендів технологічного та інноваційного розвитку, фінансових ринків тощо).

На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин глобалізаційні процеси охопили всі сфери світового ринку послуг. Також характерним є інтенсивний розвиток нових інформаційних технологій, електронної торгівлі у сфері послуг. Такі процеси створюють загрози галузям країн із більш низькою конкурентоспроможністю національних підприємств, несформованістю ринкових механізмів та недосягаючою державною політикою.

Деякі вчені, наприклад І. Смаль, зазначають, що глобалізація сфери туристичних послуг може нести із собою і негативні моменти, які прямо й опосередковано впливають на розвиток індустрії туризму. Йдеться про екологічні проблеми, спалахи захворювань і епідемії у різних куточках світу та загрози терористичних актів. Більшість із перерахованих проблем має регіональний характер, але глобалізація «примушує» реагувати на них всю світову індустрію туризму [15].

Взаємопов'язаність екології та туризму є одним із визначальних моментів глобального розвитку туристичної індустрії і власне глобалізації та регіоналізації. З одного боку, транснаціональні корпорації освоюють країни із сприятливою екологічною ситуацією і унікальними природними ресурсами, залучаючи їх до туристичного використання. Це часто призводить до деградації вразливих екосистем і необхідності впроваджувати заходи щодо їх охорони і розвивати альтернативні види туризму, розвиток яких базується на принципах сталості. З іншого боку, численні техногенні аварії і катастрофи в районах традиційного відпочинку, інтегрованих у світову індустрію туризму, виводять їх із рангу популярних і створюють низку проблем на шляху розвитку.

На сучасному етапі еволюції глобальної економічної системи окремі туристичні регіони набули статусу її повноправних суб'єктів. Так, згідно з теорією систем, всі протиріччя розвитку глобального господарства виявляються й на регіональному рівні. Зокрема, можна виділити три суперечливі тенденції розвитку світової економіки, що мають найбільший вплив на регіональний розвиток ринку туристичних послуг: єдність та боротьба глобального та локального,

уніфікація та диференціація, розповсюдження та концентрація.

Взаємопереплетіння глобального та локального може бути охарактеризовано новим терміном «глокальність», тобто поєднанням глобальних і локальних інтересів та орієнтацій. Глобалізація актуалізує для туристичних регіонів та локальних утворень необхідність визначення та розвитку стійких конкурентних переваг як критерію їх життєздатності в умовах глобальної конкуренції. Перетворюючи традиційні локальні рекреаційні ресурси на глобальні (тобто загальнодоступні), глобалізація обумовлює постановку проблеми конкурентоспроможності туристичного регіону як його здатності відповідати на виклики глобального середовища шляхом створення та захисту унікальних (як таких, що неможливо відтворити або скопіювати в інших місцях) локальних конкурентних переваг.

Географічний простір виступає суттєвим чинником створення регіональних конкурентних переваг, але в новій якості – фактором формування регіонального середовища поширення туристичного обміну. Глобалізація залучає регіони до міжнародних економічних відносин, але водночас вимагає необхідності захисту унікальних регіональних конкурентних переваг як фактору підвищення міжнародної конкурентоспроможності певної території в умовах глобальної конкуренції.

Глобалізація робить залежним процес виробництва товарів та послуг в різних країнах від розвитку світового господарства, впливає на структуру виробництва всередині країни та на особливості формування платіжного балансу. Такий вплив приводить до підвищення рівня відкритості національних економік, який визначають як рівень включення країни в світову торгівлю туристичними послугами та міжнародний поділ праці.

Висновки. Таким чином, процес формування і розвитку світового ринку послуг на сучасному етапі характеризується глобалізацією, взаємодією глобальних та локальних процесів сучасного етапу еволюції світового господарства. Найявністю досить різних підходів до трактування глобалізації пояснює актуальність глобальних процесів та їх вплив на розвиток міжнародних економічних відносин між країнами та регіонами. З розвитком міждержавних контактів сфера послуг вийшла за рамки окремих країн і перетворилася на одну із найважливіших сторін світогосподарських зв'язків.

Результатом глобалізаційних процесів на світовому ринку туристичних послуг є зростання рівнів інтегрованості туристичних галузей та підприємств туристичної сфери різних країн, а також загострення конкурентної боротьби між країнами за розподіл туристичних потоків. Саме тому подальшого вивчення потребує світовий ринок послуг як фактору формування глобально-конкурентних переваг економіки країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Радионова С. Оценка инвестиционных ресурсов предприятий (инновационный аспект) / С. Радионова, Н. Радионова. – СПб.: Альфа, 2001. – 208 с.
2. Особливості і проблеми розвитку міжнародного туризму у контексті глобалізаційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/stati_ukr/smal2.htm.
3. Гукасян Г. Экономическая теория: проблемы «новой экономики» / Г. Гукасян. – СПб, 2003. – 192 с.
4. Клайн Л. Глобализация: вызов национальным экономикам / Л. Клайн // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – № 6. – С. 44–49.
5. Делягин М. Мы можем не только выжить, но и извлечь из процесса стратегическую выгоду / М. Делягин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2002.novayagazeta.ru>.
6. Пересада А. Управління інвестиційним процесом / А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
7. Глобалізація та Євросоюз: чотири погляди з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=1030.
8. Макушкин А. Фінансова глобалізація / А. Макушкин // Вільна думка ХХІ століття. – 2003. – № 10. – С. 30–43.
9. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002–. – Т. 1. – 1150 с.
10. Крапивний І. Глобалізація: сутність, чинники та етапи розвитку / І. Крапивний // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2008. – № 1. – С. 129–130.
11. Кувалдин В. Глобализация и рождение мегаобщества / В. Кувалдин // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 3–23.
12. Міжнародні стратегії економічного розвитку: [підручник] / [Ю. Макогон, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов та ін.]. – К.: Освіта України, 2009. – 420 с.
13. Maskell P. Building a Cross-Border Learning Region / P. Maskell, G. Tornqist [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cbspress.dk.
14. Брикова І. Репозиціонування національних регіонів в системі глобальних конкурентних відносин / І. Брикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kneu.kiev.ua/data/upload/publication/main/ua/124/nac_regioni.doc.
15. Смаль І. Глобальний і регіональний вектори розвитку туризму / І. Смаль // Географія в інформаційному суспільстві: зб. наук. праць. – Т.4. – К.: ВГЛ Обрії, 2008. – С. 139–141.